

Finansdepartementet
103 33 Stockholm

Slutbetänkande av Upphandlingsutredningen SOU 2006:28: Nya Upphandlingsregler 2 Dnr Fi2006/1649

Nedan följer Riksgäldskontorets remissyttrande över Upphandlingsutredningens ("Utredningens") slutbetänkande SOU 2006:28 ("Betänkandet"). Riksgäldskontoret begränsar sitt yttrande till frågor som rör den s.k. klassiska sektorn inklusive Europaparlamentets och Rådets direktiv 2004/18/EG ("Direktivet"). Paragrafhänvisningar nedan avser om inget annat anges Utredningens förslag till lag om offentlig upphandling av byggtreprenader, varor och tjänster. Sid- och avsnittshänvisningar avser Betänkandet om inget annat anges.

Sammanfattning

Upphandling under tröskelvärdena

Riksgäldskontoret anser att behovet av förenkling av reglerna rörande upphandling under tröskelvärdena är mycket stort. Riksgäldskontoret beklagar att Upphandlingsutredningens förslag inte innehåller något förslag till förenklingar utan tvärtom utökar de administrativa bestämmelserna.

Den föreslagna gränsen för direktupphandling är för låg. Om en sådan gräns skall införas bör det motsvara minst den norska motsvarigheten, dvs. ca 600 000 kronor. Det finns risk för tillämpningsproblem avseende "särskilda skäl" (17 kap. 4 § 2 p.).

Överprövning

Riksgäldskontoret anser att regler om preklusionsfrist bör införas. Utgångspunkten bör vara att fel i upphandlingsförfarandet skall påpekas och åtgärdas så tidigt som möjligt. Riksgäldskontoret anser att Utredningens alternativa förslag (avsnitt 9.5.3) bör införas. Riksgäldskontoret anser också att vissa tillägg bör övervägas.

Riksgäldskontoret anser att reglerna rörande överprövning i samband med ramavtal bör förtydligas så att det klart framgår att vid en andra konkurrens-

utsättning endast omständigheter kring själva avropet kan bli föremål för överprövning.

Inköpscentraler och konkurrenspräglad dialog

Riksgäldskontoret anser att det inte är rimligt att den upphandlande myndigheten vid användandet av inköpscentral ansvarar för att inköpscentralens har utfört den aktuella upphandlingen korrekt. Riksgäldskontoret är positivt till införande av reglerna rörande konkurrenspräglad dialog men befarar att dessa kommer att bli svårtillämpade i praktiken och bli av mindre betydelse för de upphandlande myndigheterna.

Allmänt

Riksgäldskontoret ser med oro på en utveckling inom upphandlingsområdet där ekonomisk effektivitet och affärsmässighet för det allmänna alltmer, på grund av upphandlingsreglerna, får stå tillbaka för tungrodd formalia och administration. Ofta blir de administrativa kostnaderna i en upphandlingsprocess oproportionerligt stora i förhållande till värdet av det som skall upphandlas. Detta gäller särskilt för upphandlingar under de s.k. tröskelvärdena. Denna utveckling gynnar enligt Riksgäldskontorets uppfattning varken de upphandlande myndigheterna eller leverantörerna.

Lagstiftningen rörande offentlig upphandling bör vara ett verktyg för att det allmänna skall göra goda affärer där det allmännas medel används på bästa sätt. Lagstiftningen bör därför, där Sverige inte på grund av Direktivet är skyldigt att införa vissa regler, undvika detaljreglering.

Komplexa och tungrodda upphandlingsregler leder till att upphandlande enheter drivs mot att använda ramavtal i allt större omfattning av bl. a. det skälet att de administrativa resurserna för att genomföra en upphandling ej finns. Även upphandlingar rörande relativt små värden kräver idag djupa kunskaper rörande upphandlingsreglerna. Administrativt tyngande och långdragna upphandlingsförfaranden riskerar också att bli en flaskhals i myndigheternas verksamhet som försvårar och fördröjer utveckling och effektivisering.

Tyvärr kan det idag finnas en motsättning mellan att strikt följa upphandlingsreglerna och göra bra affärer för det allmänna. Det finns t.ex. en tendens utforma förfrågningsunderlag med mycket lättutvärderade kriterier och, som Utredningen påpekar, ”matematiska” utvärderingsmetoder. Detta kan leda till upphandlingar som är oantastbara ur LOU:s perspektiv men där det allmänna inte gör bästa möjliga affär och allmänna medel inte används optimalt.

Avsnitt 2 Konkurrenspräglad dialog

Riksgäldskontoret är positivt till införande av regler rörande konkurrenspräglad dialog. Principen med ett interaktivt förfarande med olika leverantörer tror Riksgäldskontoret är en i många situationer ändamålsenlig upphandlingsform. Den liknar dessutom den som i många fall används i privat sektor. De krav som ställs på att det skall vara särskilt komplicerade kontrakt medför dock att reglerna riskerar att i praktiken bli av liten betydelse. Utredningen har en ”normalt kunnig och insiktsfull upphandlande enhet” (s. 122) som utgångspunkt för bedömning av vad som är ett särskilt komplicerat kontrakt. Detta riskerar att bli svårtillämpat i praktiken. Upphandlande myndigheter kan vara allt ifrån stora central myndigheter eller landsting till små myndigheter eller små kommuner. Omfattar särskilt komplicerade kontrakt i praktiken endast stora infrastruktur- eller försvarsprojekt, eller även vardagligare projekt, som införande av ett dokumenthanteringssystem på en medelstor myndighet?

Förfarandet konkurrenspräglad dialog kan involvera stora kostnader och risker för såväl upphandlande myndigheter och leverantörer. Fel och brister i förfarandet bör därför påtalas och rättas så tidigt som möjligt i upphandlingsprocessen. Därför bör preklusionsfrister med fördel kunna tillämpas i denna process. Vidare uppfattar Riksgäldskontoret det inte som helt klarlagt att övriga leverantörer inte skall kunna lägga anbud på en annan leverantörs lösningsförslag. Utredningens uttalande på s. 126 kommer inte enligt Riksgäldskontoret till klart uttryck i lagtexten¹. En sådan oklarhet riskerar att minska leverantörers vilja att delta i en konkurrenspräglad dialog.

Avsnitt 5 Inköpscentraler

Riksgäldskontoret anser att det är positivt att reglerna om inköpscentraler införs. Behovet av att samordna upphandlingar är stort då upphandlingsreglerna är komplexa och de administrativa resurserna, särskilt hos små och medelstora myndigheter, inte är tillräckliga för att på ett effektivt sätt genomföra alla nödvändiga upphandlingar i egen regi.

Ansvar för att en inköpscentral utfört upphandlingen korrekt bör dock vila på inköpscentralen (jfr s. 168 f). Den upphandlande myndighet som utnyttjar en inköpscentral har mycket små möjligheter att avgöra om inköpscentralen utfört en korrekt upphandling. Den upphandlande myndighetens ansvar bör i vart fall begränsas till att förvissa sig om att inköpscentralen uppfyller de formella kraven på en inköpscentral. Vidare riskera Utredningens syn att

---

¹ 5 kap. 2 i §.

ansvaret åvilar den upphandlande myndigheten att leda till tillämpningsproblem².

Ovanstående riskerar att leda till att upphandlande enheter avstår från att utnyttja inköpscentraler.

Avsnitt 6 Miljökrav

Riksgäldskontoret är positivt till möjligheten att ställa miljökrav i upphandlingar. Riksgäldskontoret instämmer i Utredningens förslag att de inte skall införas som en tvingande regel utan som en rekommendation³ som myndigheten avgör hur och när den skall följas.

Avsnitt 7 Upphandling under tröskelvärdena m.m. inom den klassiska sektorn

Allmänt

Enligt Utredningens direktiv skall Utredningen göra en översyn av reglerna rörande upphandling under tröskelvärdena i syfte att förenkla dessa. Någon sådan översyn har ej gjorts såvitt framgår av Betänkandet. Detta anser Riksgäldskontoret är olyckligt då behovet av förenklingar är stort. Redan när förslaget till den nu gällande lagen om offentlig upphandling kom påpeka de lagrådet⁴: ”Den föreslagna lagen har fått en omfattning och detaljeringsnivå som allmänt sett inte är önskvärd och som får anses strida mot den i Sverige normalt tillämpade lagstiftningstekniken.” Detta är ett påpekande som drygt tio år senare fortfarande har giltighet.

Riksgäldskontoret instämmer i Utredningens uttalande (s. 246) att det måste finnas en rimlig relation mellan värdet av det som skall upphandlas och kostnaden för upphandlingsförfarandet. Riksgäldskontoret ifrågasätter dock om den balansen uppnås med gällande eller de föreslagna reglerna. Riksgäldskontoret anser att reglerna borde syfta till att de allmänna medlen – inberäknat de totala kostnaderna för upphandlingsförfarandet – används på bästa sätt. Kontrollen av att detta (jfr Utredningen s. 246ö) sker, görs troligen

---

² Vad händer t.ex. om domstolen vid överprövning där en upphandlande myndighet (annan än inköpscentralen) är part finner att inköpscentralens upphandling skall göras om eller rättelse skall ske? Har detta rättsverkan mot inköpscentralen? Får en leverantör i princip en evig (ny frist börjar löpa var gång en upphandlande myndighet utnyttjar inköpscentralens avtal?) överprövningsfrist av inköpscentralens avtal? Kan inköpscentralen intervjua i processen?

³ Utredningen för ett långt resonemang om vad ett ”bör-krav” innebär (s. 230 f). Som Riksgäldskontoret har uppfattat Utredningen så kan en leverantör aldrig klandra en upphandling för att ett miljökrav eller ett socialt krav ”borde” ha ställts enligt 1 kap. 5 a §.

⁴ Prop. 1992/93:88.

mer effektivt på annat sätt, t.ex. genom intern styrning och kontroll, Riksrevisionens kontroll samt medborgarnas och medias insyn genom offentlighetsprincipen, än genom ett detaljreglerade upphandlingsregler.

Riksgäldskontoret efterlyser en förutsättningslös analys av vilka regler och vilken detaljnivå som erfordras. Riksgäldskontoret anser att det bör övervägas om inte reglerna rörande upphandling under tröskelvärden endast borde innehålla allmänna krav om affärsmässighet och att de EG-rättsliga principerna⁵ efterlevs. Detta i kombination av vissa enklare formella regler t.ex. att upphandlingsbeslut över vissa värden skall vara skriftliga och innehålla en motivering. Det finns inga skäl att anta att de allmänna medlen med en sådan reglering skulle användas mindre effektivt. Riksgäldskontoret delar inte misstron mot att myndigheter skulle använda allmänna medel på ett ansvarsfullt sätt och behandla leverantörer rättvist även i frånvaron av detaljregler.

Riksgäldskontoret efterlyser belägg för att upphandlingsprocessen blir effektivare genom en detaljstyrning istället för mer allmänna principer. Mycket talar enligt Riksgäldskontoret för att det förhåller sig på omvänt vis. Det är t.ex. troligen mycket ovanligt att privata aktörer för att höja effektiviteten i sina inköp frivilligt inför en reglering som motsvarar lagen om offentlig upphandling. Riksgäldskontoret saknar även en komparativ analys rörande regelverket för upphandlingar under tröskelvärdena i våra nordiska grannländer och övriga EU-länder.

Riksgäldskontoret ifrågasätter också om krångliga och detaljerade upphandlingsregler gynnar småföretag. Reglerna i sig utgör troligen ett hinder för det lilla företaget då man saknar resurser att sätta sig in dessa på det sätt som erfordras för att kunna delta i en upphandling. Om reglerna avseende upphandling under tröskelvärdena inte förenklas, kan detta även driva på en utveckling mot fler ramavtal antingen inom ramen för statlig inköpssamordning, mellan olika myndigheter eller inom myndigheterna, samt användandet av eventuella inköpscentraler. Ramavtal leder till att högre krav måste ställas på leverantören vad gäller leveranskapacitet och bredd. En sådan utveckling kommer troligen ej att gynna småföretagen. Den mindre leverantören kanske kunde ha levererat enskilda uppdrag som kommer i fråga under ett ramavtal, men saknar förmågan att ställa upp de resurser som krävs för ramavtalet i dess helhet.

---

⁵ Beaktandesats två i Direktivet.

Direktupphandlingar

Riksgäldskontoret är försiktigt positiv till utredningens förslag om en fast gräns för direktupphandlingar. Detta förutsätter dock att gränsen sätts på en rimlig nivå.

Riksgäldskontoret anser att en rimlig gräns för direktupphandlingar ligger i närheten av den norska motsvarigheten, dvs. ca 600 000 kronor. Då inga förenklingar av upphandlingsreglerna föreslås i övrigt anser Riksgäldskontoret att det är nödvändigt med en gräns på denna nivå för att en rimlig relation mellan värdet av det som skall upphandlas och kostnaden för upphandlingsförfarandet. Naturligtvis bör en upphandlande myndighet kunna bestämma att tillämpa reglerna för förenklad upphandling även för upphandlingar under denna gräns.

Utredningen gör en jämförelse rörande vilka gränser för direktupphandling som gäller i olika EU-länder. Jämförelsen är dock mycket svår att värdera då Utredningen inte redogör för de regler som gäller för upphandlingar över gränsen för direktupphandling (men under direktivets tröskelvärden) i dessa länder. Om det är så att reglerna för upphandlingar under tröskelvärdena men över nivån för direktupphandling är mycket enkla så påverkar det naturligtvis behovet av att göra direktupphandlingar.

Utredningen tycks utgå ifrån att direktupphandlingar i sig är av ondo (s. 245 ff). Detta främst av två skäl som Riksgäldskontoret förstår det: a) det leder till ett sämre utnyttjande av allmänna medel och b) små leverantörer missgynnas. Riksgäldskontoret saknar stöd i Betänkandet för att så är fallet och anser att det finns minst lika starka skäl att tro det omvända. Ett ökat användande av direktupphandling kan leda till ett effektivare användande av allmänna medel i form av minskade kostnader för upphandlingsförfarande och att ett friare val av leverantörer kan leda till att det allmänna får lättare att välja den leverantör som bäst tillgodoser myndighetens behov. Vidare är det troligen så att små leverantörer har en större andel av de upphandlingskontrakt som ingås med direktupphandling än av den totala mängden upphandlingskontrakt. Som vi anfört ovan befarar Riksgäldskontoret att om direktupphandling ej kan användas, utan ett mer komplext upphandlingsförfarande erfordras, kommer en utveckling mot fler ramavtal att drivas fram, vilket kan missgynna små leverantörer.

Utredningen föreslår en högre gräns för direktupphandlingar om det finns "särskilda skäl". Riksgäldskontoret befarar att detta kommer att leda till tillämpningsproblem och behov av stort administrativt stöd även i upphandlingar som är relativt enkla. I sådant fall försvinner en del av nyttan med att kunna direktupphandla. Enligt Riksgäldskontoret behöver inte ett konsultuppdrag vara särskilt komplicerat för att kosta 250 000 kronor och således inte (utan särskilda skäl) enligt förslaget kunna direktupphandlas.

I lagförslaget 4 kap. 3-4 §§ och 8-9 §§ finns regler rörande hur värdet av ett upphandlingskontrakt skall beräknas vid tillämpning av tröskelvärdena. Motsvarande regler för direktupphandling saknas i 17 kap. Vid tillämpning av den föreslagna gränsen för direktupphandling blir frågor rörande hur värdet av ett kontrakt skall bestämmas av betydelse. Om avsikten är att 4 kap. även skall tillämpas rörande direktupphandlingar bör detta anges i lagtexten. Viss modifiering kan dock erfordras mot bakgrund av vad Utredningen anför på s. 249n rörande hur olika enheter inom en upphandlande myndighet kan använda direktupphandling.

I Betänkandets s. 410 uttalas att de riktlinjer som skall fastställas enligt 17 kap. 4 § skall innehålla vilken befattningshavare som får fatta beslut om direktupphandling och eventuella begränsningar som gäller. Riksgäldskontoret ställer sig något frågande till sådan "lagstiftning genom motiv". Riksgäldskontoret anser vidare att detta är något som skall lämnas till de enskilda myndigheterna att bestämma inom ramen för arbetsordningar eller dylikt.

Riksgäldskontoret är positiv till Utredningens förslag att ventilen i form av synnerliga skäl för direktupphandlingar behålls.

Annonsering

Riksgäldskontoret är positiv till Utredningens förslag att annonsering på myndighets hemsida skall vara tillräcklig vid upphandlingar under tröskelvärdet. Dock anser Riksgäldskontoret att denna förenkling är av marginell betydelse då det idag är relativt enkelt och billigt att annonsera i en allmänt tillgänglig databas.

Avsnitt 9 Vissa bestämmelser om överprövning

Preklusionsfrist

Riksgäldskontoret anser att de skäl som Utredningen anför mot införande av en preklusionsfrist inte är av en sådan tyngd att preklusionsfrister ej bör införas. Riksgäldskontoret anser att skälen för en preklusionsfrist överväger.

Utredningen anför (s. 291) att en preklusionsfrist skulle kunna medföra att en upphandlande myndigheter i en skadeståndprocess kan komma att invända att en begäran om överprövning borde ha skett. Riksgäldskontoret ställer sig något frågande till detta argument. Redan idag gäller att en leverantör under en upphandling kan, innan ett tilldelningsbeslut har fattats, begära överprövning. Inget förändras i detta avseende med införande av preklusionsfrist. En rimlig rättsprincip är även enligt Riksgäldskontoret att en skadelidande part skall vidta skäliga åtgärder för att begränsa sin skada. Utredningen anför vidare (s. 291) att en preklusionsfrist riskerar att inte bidra till en korrekt tillämpning av de gemenskapsrättsliga reglerna samt strida mot syftet med

rättsmedelsdirektivet. Denna invändning synes något egendomlig mot bakgrund av EG-domstolens ställningstagande i målet *Universale-Bau m.fl.* där EG-domstolen är uttalat positiv till preklusionsfrister⁶.

Rättsmedlen skall vara skyndsamma och effektiva. Riksgäldskontoret anser också att ett fel i ett upphandlingsförfarande skall påpekas så tidigt som möjligt så att rättelse kan vidtas snabbt och enkelt. Det är inte rimligt att en part kan "lurpassa" rörande ett fel man upptäckt tidigt i en upphandling för att kunna plocka fram i den händelse man ej tilldelas kontraktet. Såväl upphandlande myndighet som övriga leverantörer har i sådant fall lagt ner inte obetydliga kostnader helt i onödan på något som troligen relativt enkelt kunde ha rättats tidigt i upphandlingen. För den upphandlande enheten tillkommer dessutom den tidsutdräkt och osäkerhet som överprövningen medför, särskilt om dessa sker sent i upphandlingen. Överprövningsreglerna bör utformas så att de i största möjliga utsträckning möjliggör rättelse tidigt. Ovanstående talar för att en överprövning bör göras så tidigt som möjligt och att en preklusionsfrist därför bör införas.

Riksgäldskontoret anser därför att Utredningens alternativa förslag (avsnitt 9.5.3) bör införas. Även beslut som fattas efter tidpunkten för sista dag för anbud/anbudsansökan bör kunna omfattas av preklusionsfrist. Efter sista dag för anbud/anbudsansökan är antalet taleberättigade känt. Det är t.ex. mer ändamålsenligt att ett beslut rörande val av anbudsgivare i ett selektivt förfarande prövas innan utgången av anbudsfristen. Riksgäldskontoret anser därför att det bör övervägas, i tillägg till Utredningens alternativa förslag, att beslut som fattas efter tidpunkten för sista dag för anbud/anbudsansökan endast skall kunna överprövas om begäran om överprövning görs inom tio dagar från det att den upphandlande enheten skriftligen meddelat anbudsgivare/anbudssökanden beslutet (som skall innehålla upplysning om rätt att begära överprövning). För beslut som ej är skriftliga och/eller ej har meddelats anbudsgivare/anbudssökanden skulle således ej någon ytterligare preklusionsfrist gälla.

Överprövningsfrister

Den överprövningsfrist om tio dagar som gäller idag är enligt Riksgäldskontoret tillräcklig. Tio dagar är redan det en lång tidsperiod, särskilt vad gäller upphandlingar under tröskelvärdena. Riksgäldskontoret anser en förlängning endast kommer att leda till ytterligare fördröjningar i upphandlingsförfarandet samt ökad osäkerhet för upphandlande myndighet och den leverantör som tilldelats kontraktet. Såvitt gäller överprövning av avrop se nedan.

---

⁶ Såsom domen redovisas av Utredningen på s. 288 f.

Överprövning av avrop

Riksgäldskontoret har i sitt remissyttrande över Utredningens delbetänkande (Dnr Fi2005/1694) framhållit sin skepsis mot möjligheten till överprövning av avrop under ett ramavtal. Om sådana regler ändock skall införas är Riksgäldskontoret dock positiv till Utredningens förslag att endast avrop som skett efter en förnyad konkurrensutsättning skall kunna överprövas.

Riksgäldskontoret instämmer i Utredningens uttalande (s. 307) att ett ramavtal inte skall kunna överprövas efter det att ramavtal har tecknats och tiodagarsfristen löpt ut. Riksgäldskontoret är dock något tveksam till att detta framgår av 18 kap. 1 § 3 st. Enligt Riksgäldskontoret uppfattning bör ett förtydligande göras i lagtexten i 18 kap. att endast själva avropet och omständigheter kring detta, men inte omständigheter som rör ingående av ramavtalet eller den upphandling som föregick detta, skall kunna bli föremål för överprövning⁷ när överprövning av ett avrop begärs. Annars finns risken att själva ramavtalet dras in även i denna överprövning.

Riksgäldskontoret är något tveksam till Utredningens slutsats (s. 303) att endast ramavtal där alla villkor är fastställda och där upphandlande enheter gjort åtagande att köpa viss volym är upphandlingskontrakt. Enligt Riksgäldskontoret uppfattning bör samtliga typer av ramavtal vara att anse som civilrättsligt ömsesidiga bindande avtal. I vart fall borde ett ramavtal där en upphandlande myndighet förbinder sig att införskaffa hela sin volym av den aktuella varan eller tjänsten från vissa leverantörer utan att förbinda sig till viss volym vara att anse som ett upphandlingskontrakt.

Om Utredningens slutsats är korrekt ställer sig Riksgäldskontoret frågande till hur ”kontrakt som tilldelas” skall tolkas i t.ex. 4 § förordningen (2006:260) om antidiskrimineringsvillkor i upphandlingskontrakt. Omfattas inte ramavtal där inte samtliga villkor är fastställda av förordningen?

Avrop under ramavtal skall kunna ske snabbt och enkelt samt i nära anslutning till att varan eller tjänsten skall utnyttjas. Frågor kring ett avrop bör även vara mindre komplexa än frågor rörande ingående av ett normalt upphandlingskontrakt eller ramavtal. Detta talar enligt Riksgäldskontorets uppfattning för att överprövningsfristen vad gäller avrop under ramavtal bör vara avsevärt kortare. Fem arbetsdagar bör vara fullt tillräcklig.

Varje enskilt avrop avser vidare ofta mindre värden, under gränsen för direktupphandling. Riksgäldskontoret ifrågasätter det rimliga i att även avrop som avser t.ex. 5 000 kronor skall kunna överprövas i domstol. Om den upphandlande enheten istället hade gjort en direktupphandling kan

---

⁷ Under förutsättning att ramavtal har tecknats och tiodagarsfristen löpt ut.

överprövning ej ske efter det att upphandlingskontrakt tecknats⁸. Riksgäldskontoret anser att det bör övervägas om det finns anledning att införa en motsvarande regel för avrop som avser låga belopp.

Avbrutna upphandlingar och interimistiska beslut

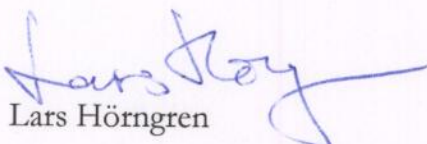
Riksgäldskontoret anser även att Utredningens förslag om tillägg i 18 kap. 1 b § rörande överprövning av beslut att avbryta ett upphandlingsförfarande bör införas. Riksgäldskontoret är även positivt till förslaget⁹ att förhindra att en ny leverantör begär överprövning efter det att domstol hävt ett interimistiskt beslut.

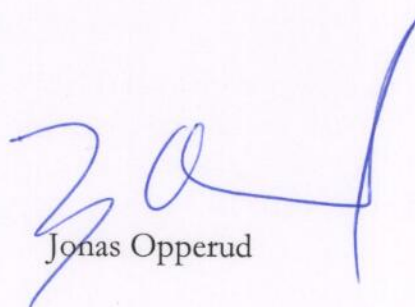
Övrigt

Utredningen för ett kortare resonemang (s. 311) om att en leverantör i första hand skall klaga hos den upphandlande myndigheten och om den upphandlande myndigheten ej ändrar beslutet så kan detta överklagas till förvaltningsdomstol. Riksgäldskontoret ställer sig positiv till dessa tankegångar och anser att det är något som bör utredas vidare.

I detta ärende har vikarierande riksgäldsdirektören Lars Hörngren beslutat. Juristen Jonas Opperud har varit föredragande. I den slutliga handläggningen har också chefsjuristen Charlotte Rydin deltagit.

Lars Hörngren

Jonas Opperud

---

⁸ 18 kap 1 § 2 st.

⁹ 18 kap 1 § 3 st.